

Макаруха З.М.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗАСАДНИЧИХ СВОБОД І ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ЮСТИЦІЇ В РАМКАХ ЄС

The present article addresses the problem of human rights protection in the EU states. The aspect of shaping of the unique legal and security European space is researched.

Значення, яке має Європейська Конвенція про захист прав людини та засадничих свобод 1950 р. (далі - ЄКПЛ) для розвитку міжнародної системи захисту прав людини, важко переоцінити, оскільки за нею вперше було створено ефективні механізми захисту прав людини на міжнародному рівні.

В процесі розвитку стандарту основних прав, як частини загальних правових принципів права Співтовариства Суд ЄС постійно звертається до положень ЄКПЛ. Відповідно до частини 2 ст.6 Договору про Європейський Союз: «Союз шанує засадничі права, що їх гарантовано ЄКПЛ, та, що випливають із конституційних традицій, спільних у державах-членах, і трактує їх як загальні принципи права Співтовариства» [1]. Однак прямої дії на ЄС положення ЄКПЛ не мають.

За своєю природою простір свободи, безпеки та юстиції ЄС є тісно пов'язаний зі сферою захисту прав людини та засадничих свобод, правове регулювання якої здійснюється ЄКПЛ.

Яскравим підтвердженням вищезазначеного є Європейський ордер на арешт (судове рішення, на підставі якого здійснюється примусова видача осіб з території однієї держави-члена ЄС на територію іншої, з метою притягнення до кримінальної відповідальності та покарання) [2].

Так у рішенні Суду ЄС у справі С-303/05 Верельд [3] зазначено: «Оскільки стаття 2(2) Рамкового рішення про європейський ордер на арешт відмовилася від визначення окремих категорій злочинів то виконання цього завдання покладається на державу-члена (що видає ордер), яка відповідно до статті 1 (3) Рамкового рішення зобов'язана поважати фундаментальні права та основоположні принципи права визначені у статті 6 ЄКПЛ».

Досліджуючи взаємозв'язок сфери захисту прав людини та ПСБЮ в рамках ЄС, важливо визначити юрисдикцію Суду ЄС та Європейського Суду з прав людини саме у сфері ПСБЮ.

Оскільки відповідно до Амстердамського договору концепція ПСБЮ включає сфери, охоплені першою (політика щодо віз, притулку, імміграції та інші політики, пов'язані з вільним пересування осіб, а також питання співробітництва у судовій сфері з цивільних справ, що мають транскордонні наслідки) та третьою (співробітництво поліції та судів у кримінальних справах) опорами, то відповідно і компетенція Суду ЄС в рамках зазначених опор є не однаковою.

Суд ЄС наділений юрисдикцією щодо прийняття рішень в преюдиційному порядку якщо піднімається питання тлумачення розділу IV (візи, притулок, міграція, співробітництво судів у цивільних справах) Договору про Європейське Співтовариство чи питання

*кандидат юридичних наук, докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Т.Шевченка

чинності і тлумачення актів, які базуються на положеннях вказаного розділу, прийнятих інститутами Співтовариства. За попереднім рішенням до Суду ЄС має право звертатися: національний судовий орган, рішення якого не підлягає оскарженню, в рамках справи, що ним розглядається; Рада; Комісія; чи держава-член.

Перенесення питань політики щодо віз, притулку, імміграції та інших політик, пов'язаних з вільним пересування осіб, а також питань співробітництва у судовій сфері з цивільних справ, що мають транскордонні наслідки в рамки «першої опори» означало поширення на зазначену сферу компетенції Європейського Співтовариства, а отже її комунітаризація. Тобто держави-члени делегували Європейському Співтовариству свої суверенні права і наділили органи Європейського Співтовариства повноваженнями самостійно ухвалювати правові акти, створивши правову систему, яка юридично зобов'язує як держав-членів, так і їх громадян. В силу делегованих Співтовариству суверенних прав держав-членів органи Співтовариства мають право видавати аким, які, не потребуючи внесення їх у правове поле держав-членів, можуть безпосередньо створювати права та обов'язки для окремих осіб (пряма дія вторинного права Співтовариства). У прямій дії, яку мають правові акти Європейського Співтовариства, полягає істотна різниця між регуляторними повноваженнями Співтовариства та рішеннями ухваленими, зокрема, в рамках третьої опори Європейського Союзу (міжурядова співпраця).

Амстердамський договір досить обережно визначив компетенцію Суду ЄС щодо третьої опори ЄС, вможлививши звернення до Суду ЄС з преюдиційним запитом стосовно чинності та тлумачення рамкових а також інших рішень чи конвенцій у сфері співпраці поліції та судів у кримінальній сфері, а також стосовно чинності та тлумачення заходів, ухвалених на їх виконання. Правовою основою для звернення до Суду з таким запитом стосовно питань, зазначених вище, служить спеціальна декларація, підписуючи яку держава-член визнає відповідну юрисдикцію Суду ЄС. Положення частини 5 ст. 35 Амстердамського договору обмежує контрольні повноваження Суду ЄС стосовно дій поліції, зокрема, заходів вживаних у ході карного переслідування, а також інших заходів, які вживають правоохоронні служби держав-членів для збереження правопорядку або внутрішньої безпеки. Положення частини 6 ст. 35 Амстердамського договору наділяють Суд ЄС повноваженнями розглядати законність рамкових рішень і рішень по справах порушених державою-членом чи Комісією, на підставі відсутності компетенції, зловживання владою, суттєвого порушення форми, порушення даного Договору чи будь-яких правових норм, що стосуються його застосування.

Крім цього, Суд ЄС наділений юрисдикцією вирішувати буд-які спори між державами-членами, що стосуються тлумачення чи застосування актів, прийнятих відповідно до частини 2 статті 34 (акти Ради), кожен раз, коли такий спір не може бути врегульований Радою протягом шести місяців з моменту звернення в Раду одного з її членів.

Своєю чергою юрисдикція Європейського Суду з прав людини в рамках сфер, які охоплені ПСБЮ та відносяться до першої опори має розглядатися через призму юрисдикції Європейського Суду з прав людини щодо права ЄС в цілому. У цьому зв'язку основною проблемою є те, що ЄС не є договірною стороною ЄКПЛ, на відміну від держав-членів ЄС. Така суперечність часто лежить в основі рішень Європейського Суду з прав людини.

Так, у рішеннях Європейського Суду з прав людини у справах Метью [4] та Босфору [5] визначено два важливі принципи. Відповідно до першого принципу держави, які є договірними сторонами ЄКПЛ несуть відповідальність за свою правову систему незалежно від правової природи тих чи інших положень в тому числі і тих, які мають комунітарне походження. Другий принцип полягає в тому, що створення міжнародних організацій та передача їм частини державної компетенції не заборонена ЄКПЛ, але така

передача не скасовує відповідальності держав-членів за ЄКПЛ; як наслідок, на держави-члени покладається обов'язок довести, що вищезазначена компетенція здійснюється у відповідності з ЄКПЛ.

Що стосується юрисдикції Європейського Суду з прав людини в рамках третьої опори, основним питанням є можливість поширення принципів прийнятих у справах Босфорус та Метью на сферу співробітництва поліції та судів у кримінальних справах.

Відповідь на це питання дає попереднє рішення прийняте Судом ЄС у справі 105/03 Пупіно [6]. Попереднє рішення стосувалося тлумачення Рамкового Рішення щодо становища жертв у кримінальному процесі [7]. Рішення поширює на третю опору принцип раніше запроваджений до першої опори ЄС, відповідно до якого право ЄС має тлумачитися та застосовуватися у відповідності з ЄКПЛ, інтерпретацію якої покладено на Європейський Суд з прав людини. Відповідальність за забезпечення такої відповідності покладається в першу чергу на національні суди. Іншими словами немає відповідності праву ЄС без відповідності ЄКПЛ та прецедентному праву Європейського Суду з прав людини.

Важливі реформи як у сфері захисту прав людини та засадничих свобод так і у сфері розвитку ПСБЮ здійснює Лісабонський договір 2007 р. (на даний час відбувається процес його ратифікації державами-членами ЄС).

Лісабонський договір суттєво переглядає ст.6 Договору про Європейський Союз, оскільки робить посилання не на ЄКПЛ [8], а на Хартію засадничих прав Союзу (далі - Хартія).

Текст Хартії був вперше оприлюднений 7 грудня 2000 р. [9] (вона не носила юридично обов'язкового характеру і включала права закріплені ЄКПЛ, та що впливають з конституційних традицій, спільних у державах-членах, а також враховувала економічні та соціальні права визначені Європейською соціальною хартією та Хартією соціальних прав працівників) та доопрацьований у рамках Міжурядової Конференції ЄС з питань Конституційної Угоди в 2004 р. На початковому етапі даний текст був повністю включений до складу Конституційного Договору, однак після провалу його ратифікації, він був вилучений в окрему декларацію. Хартія (та роз'яснення до неї) була адаптована під час переговорів щодо Лісабонського договору та вдруге оприлюднена 12 грудня 2007 р [10].

Найважливіші зміни внесені Лісабонським договором у ст.6 Договору про Європейський Союз стосуються правового статусу Хартії. У новій ст.6 зазначено, що «Хартія має таку ж правову цінність, як і установчі договори». У частині 2 ст.6 закріплено, що дія Хартії поширюється лише на сфери компетенції Європейського Союзу. Крім цього, зазначена стаття зобов'язує ЄС (який набуває, відповідно до Лісабонського договору, міжнародної правосуб'єктності) приєднатися до ЄКПЛ 1950 року.

Надання (Лісабонським договором) Хартії юридично обов'язкового характеру викликало дискусію у доктрині права ЄС. Професор Единбурзького університету Джо Шоу вважає незвичною і навіть дивною ситуацію, коли декларативному інструменту, який містить виключно посилання на інші міжнародні договори та джерела права ЄС, надано такої ж юридичної сили, як установчим договорам ЄС. Своєю чергою, Девід Едвард вважає, що зміна статусу Хартії не матиме жодної доданої вартості. А на думку Стіва Пірса «належне забезпечення прав передбачених Хартією вимагає безпосереднього зв'язку з правом ЄС» [11].

Дійсно, зміна правового статусу Хартії матиме своїм наслідком обмежений вплив на практику Суду ЄС у сфері прав людини, оскільки зазначені права захищені Судом ЄС в якості загальних принципів права ЄС (які мають юридично обов'язковий характер). Хоча не варто заперечувати позитивний характер зміни правового статусу Хартії, що сприятиме розвитку юриспруденції у зазначеній сфері, а також дасть чіткий сигнал про намір ЄС підвищити ефективність забезпечення прав, закріплених у Хартії.

Одним з важливих наслідків надання Хартії юридично обов'язкового характеру є значне зростання кількості преюдиційних звернень до Суду ЄС за тлумаченням положень ЄКПЛ [12]. У результаті чого, можуть виникати розбіжності у підходах Суду ЄС та Європейського Суду з прав людини [13]. Саме приєднання ЄС до ЄКПЛ дасть змогу уникнути такої невідповідності шляхом поширення компетенції Європейського Суду з прав людини на ЄС та його інституції [14].

Зміни внесені Лісабонським договором у ст.6 Договору про Європейський Союз є значним кроком назустріч громадянам ЄС, та відіграють важливу роль у розвитку ПСБЮ, який є одним з елементів забезпечення індивіду центрального місця у діяльності ЄС [15].

Сфера захисту прав людини та сфери охоплені ПСБЮ є надзвичайно взаємопроникні. Заходи в рамках ПСБЮ здатні вплинути на засадничі права індивіда в більшій мірі (в прямій формі) ніж заходи в рамках Внутрішнього ринку ЄС.

Таким чином, надання Хартії юридично обов'язкового характеру, своєю чергою, розширить правові рамки забезпечення та розвитку ПСБЮ та сприятиме: виробленню державами-членами спільних підходів до кримінального судочинства (шляхом включення у правовий порядок ЄС норм, що стосуються права надання юридичної допомоги, принципу пропорційності між злочином та покаранням, заборони бути покараним вдруге за один і той самий кримінальний злочин та ін.) та формування, в подальшому, системи кримінального судочинства ЄС; усуненню прогалин у правовому регулюванні сфери юстиції та внутрішніх справ (насамперед, це стосується закріплення права на захист персональних даних, що має важливе значення як для функціонування Шенгенської інформаційної системи, так і для розвитку співробітництва з третіми країнами); зміцненню та консолідації позиції ЄС у зовнішніх відносинах в сфері юстиції та внутрішніх справ (шляхом визначення, безпосередньо на рівні ЄС, права на життя та заборони смертної кари, заборони тортур та нелюдського чи такого, що принижує людську гідність ставлення та ін.), зокрема на переговорах з третіми країнами щодо договорів про правову допомогу та екстрадицію.

Література:

1. Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу / Пер. Г. Заворітня, Т. Качка, за аг. Ред. Г. Друзенка. – К.: Видавнича організація «Юстиніан», 2008. – 520 с.
2. Decision 2002 /584 /JHA of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States // Official Journal L 190 of 18 July 2002. - P. 1.
3. Case C-303 /05 *Advocaten voor de Wereld* [2008] ECR 1453.
4. ECHR 18. 2. 1999 [GC], *Matthews v. United Kingdom*, no. 24833 /94.
5. ECHR 30. 6. 2005 [GC], *Bosphorus v. Ireland*, no. 45036 /98.
6. Case C-105 /03 *Pupino* [2005] ECR I-5285.
7. Council Framework Decision 2001 /220 /JHA of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings // Official Journal L 82 of 22 March 2001. - P. 1.
8. Case 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* [1970] ECR 1125.
9. Official Journal C 364/1 of 18.12.2000.
10. Official Journal C 303/1 of 14.12.2007 і C 303/17 of 14.12.2007.
11. The Treaty of Lisbon: an impact assessment. Volume I: Report. – 13 March 2008.
12. Gaja G. The Review by the European Court of Human Rights of Member States' Acts Implementing European Union Law: 'Solange' Yet Again? // Dupuy P., Fassbender B., Shark M., Sommermann K. *Common Values in International Law (Essays in Honour of Christian Tomuschat)*. -Kehl, 2006 - P. 517.

13. Douglas-Scott S. A tale of two courts: Luxembourg, Strasbourg and the growing European human rights acquis // *CMLRev.* – 2006. - №43. – P.629.
14. Opinion 2/94 of the ECJ of 28 March 1996 [1996] ECR I–1759.
15. Costello C. The Bosphorus Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe // *Human Rights Law Review.* – 2006. - №87.